

הערכה ראשונית של השפעת משבר הקורונה על פעילותה האזורית של איראן

מאת ד"ר רז צימט

23 במרץ 2020

עיקרי הדברים

◀ **משבר הקורונה מצא את איראן באחת התקופות הקשות בתולדותיה.** נסיגת ארצות-הברית מהסכם הגרעין והחזרת הסנקציות הכלכליות החריפו את המצוקות עימן מתמודדת המדינה ודירדרו את מצבה הכלכלי לשפל חסר תקדים. הירידה החדה במחירי הנפט מאיימת להחריף אף יותר את מצוקתה הכלכלית של איראן. גם סגירת גבולותיה של איראן עם מדינות שכנות בעקבות התפרצות הנגיף גובה מאיראן מחיר כלכלי כבד, שהשפעותיו צפויות להימשך גם בחלוף המשבר הבריאותי.

למצוקה הכלכלית מתווספות גם השלכות הריגתו של מפקד כוח קדס של משמרות המהפכה, קאסם סלימאני, בראשית ינואר 2020, שהנחיתה מכה קשה על יכולתה של איראן לקדם את יעדיה האסטרטגיים במזרח התיכון, לכל הפחות בטווח הקצר. התפשטות הנגיף מאיראן למדינות נוספות באזור עשויה גם להעצים את הביקורת באזור נגד איראן, המואשמת במידה רבה באחריות להתפרצות הנגיף, לאחר שהתעכבה מאוד בנקיטת הצעדים הדרושים, שעשויים היו לבלום את התפשטות המגפה.

**פעילות חיטוי נגד נגיף הקורונה בטהראן
(פארס, 22 במרץ 2020).**

◀ **בסוריה,** נאלצת איראן להתמודד עם משבר הקורונה בתקופה המתאפיינת בהגברת המעורבות האיראנית בלחימה באזור אדלב ובמאמץ איראני להעביר מסר של "עסקים כרגיל" לאחר חיסולו של קאסם סלימאני. בפעילותה בסוריה נאלצת איראן להתמודד בפני קשיים ואילוצים הנובעים מהמשך פעילות ישראל ותורכיה במרחב הסורי. בשלב זה מוקדם להעריך את השפעת הקורונה על מאפייני הפעילות האיראנית בסוריה, אף כי קיימות אינדיקציות ראשוניות העשויות להצביע על ירידה מסוימת בהיקף העברת נשק איראני לסוריה.

התפרצות הקורונה אינה רק מציבה קשיים נוספים בפני פעילות איראן בסוריה, אלא עלולה אף לסכן את חייהם של לוחמי משמרות המהפכה, חזבאללה והמיליציות השיעיות הפרו-איראניות הפועלים בסוריה.

◀ **בעיראק**, תופס משבר הקורונה את איראן בעיצומה של מערכה מתמשכת לשימור השפעתה הפוליטית, הכלכלית והצבאית במדינה על רקע הריגתם של קאסם סלימאני ואבו-מהדי אלמהנדס והמאמצים הגוברים מצד איראן ושלוחיה להוציא את הכוחות האמריקאים מהמדינה. מאמצים אלה ניכרים היטב **במתיחות הצבאית הגוברת בשבועות האחרונים בעיראק בין המיליציות השיעיות הפרו-איראניות לכוחות האמריקאים המוצבים במדינה**. הודעת ארצות-הברית על שינוי בפריסת כוחותיה בעיראק עשויה לעודד את טהראן להמשיך ואף להגביר את הלחץ הצבאי על הכוחות האמריקאים באמצעות המיליציות השיעיות הפועלות בחסותה במטרה לזרז את נסיגת הכוחות האמריקאים. בתוך כך, גובר החשש בטהראן מפני האפשרות להקמת ממשלה חדשה בבגדאד על-ידי מושל נג'ף לשעבר, עדנאן אלזרפי, הנחשב למקורב לארצות-הברית ונתמך על-ידיה. במקביל, פועלת איראן להבטיח עד כמה שניתן את המשך המסחר בינה לעיראק במאמץ לשמר את האינטרסים הכלכליים החיוניים שלה בעיראק חרף התפרצות המגפה.

◀ מוקדם להעריך האם המשטר האיראני, שכבר הוכיח בעבר יכולת עמידה בפני משברים, יצליח להכיל גם את המשטר הנוכחי וכיצד תשפיע מגפת הקורונה על סדר העדיפויות הלאומי של ההנהגה האיראנית. **בשלב זה, איראן אינה זונחת את מאמצייה להשפיע על ההתפתחויות במזרח התיכון, במיוחד בעיראק ובסוריה**. כמו כן, לא ניתן להצביע על נכונות איראן לסגת מיעדיה האסטרטגיים, ובכלל זה בנוגע למדיניותה האזורית, חרף המשבר המחריף כתוצאה מהתפרצות הקורונה. זאת ועוד, בדומה למשברים אחרים עימם התמודדה איראן בעבר, מנוצל גם המשבר הנוכחי על-ידי משמרות המהפכה לחזק את מעורבותם בניהול ענייני המדינה. משקלם הגובר של משמרות המהפכה ושל החוגים הרדיקלים באיראן על חשבון החוגים הפרגמטיים בהובלת הנשיא רוחאני, שמעמדו הפוליטי נשחק באופן משמעותי בשנתיים האחרונות, עשוי לחזק אף יותר את הקו המיליטנטי בהנהגת איראן.

◀ ככל שמשך המשבר הבריאותי והכלכלי יתארך, **עשויות מגפת הקורונה והמצוקה הכלכלית של איראן לכפות על המשטר האיראני לבצע הערכת מצב עדכנית ולבחון מחדש את סדרי העדיפויות הלאומיים**. להערכתנו, אף כי לא צפוי שינוי משמעותי ביעדי העל האסטרטגיים של איראן, היא עשויה להתקשות לאורך זמן במימון פעילותה האינטנסיבית המתמשכת במזרח התיכון המעוררת כבר כיום ביקורת פנימית בתוך איראן, במיוחד לנוכח המשבר הכלכלי המחריף.

השפעת משבר הקורונה ומצוקתה הכלכלית של איראן על מצבה האסטרטגי

◀ משבר הקורונה מציב את איראן בפני אחד האתגרים הקשים ביותר שידעה מעולם. נסיגת ארצות-הברית מהסכם הגרעין והחזרת הסנקציות הכלכליות החריפו את המצוקות עימן מתמודדת המדינה ודירדרו את מצבה הכלכלי לשפל חסר תקדים. השפעתה הכלכלית של המגפה חמורה במיוחד, משום שהיא מאיימת לפגוע גם

במגזרים בהם השפעת הסנקציות היתה מוגבלת למדי, למשל תיירות, מסחר פנים וייצוא מוצרים שאינם נפט. השלטונות משתדלים אומנם לספק פתרונות מידיים לאזרחים, למשל חבילת סיוע לשלושה מיליון אזרחים נעדרי הכנסה קבועה, ומתן הלוואות בתנאים נוחים לבעלי עסקים, אך ברור כי אין בידיהם פתרונות לטווח הארוך.

◀ לראשונה מאז 1962, נאלצו שלטונות איראן לבקש הלוואה בסך חמישה מיליארד דולרים מקרן הסיוע המהיר, שהקימה קרן המטבע הבינלאומית. הממשל האמריקאי כבר הודיע, כי חרף משבר הקורונה, אין לו כל כוונה להקל על הסנקציות שהטיל על איראן או לרכך את אסטרטגיית "מקסימום הלחצים" נגדה. הירידה החדה במחירי הנפט מאיימת להחריף אף יותר את מצבה הכלכלי של איראן. גם סגירת גבולותיה של איראן עם מדינות שכנות בעקבות התפרצות הנגיף גובה מאיראן מחיר כלכלי כבד, **שהשפעותיו צפויות להימשך גם בחלוף המשבר הבריאותי, שגבה עד כה את חייהם של יותר מ-1,800 איראנים.**

◀ למצוקה הכלכלית מתווספות גם השלכות הריגתו של מפקד כוח קדס של משמרות המהפכה, קאסם סלימאני, בראשית ינואר 2020. הריגתו הנחיתה מכה קשה על יכולתה של איראן לקדם את יעדיה האסטרטגיים במזרח התיכון, לכל הפחות בטווח הקצר, והיא מחייבת אותה לבחון מחדש את מדיניותה, במיוחד לנוכח האתגרים החיצוניים והפנימיים בפניהם היא ניצבת בשנים האחרונות.

◀ זאת ועוד, התפשטות נגיף הקורונה מאיראן למדינות נוספות באזור עשויה גם היא להגביר את הביקורת נגדה והאשמתה כנושאת במידה רבה באחריות להתפרצות הנגיף. זאת, לאחר שהתעכבה מאוד בנקיטת צעדים דרושים, כגון הטלת סגר ועצירת הטיסות בין איראן לסין, שעשויים היו לבלום את התפשטות המגפה. הביקורת נגד מחדלי איראן בהתמודדות עם הנגיף מחזקת את הקולות בעולם הערבי בגנות החדירה האיראנית ומעורבותה בעולם הערבי, שנשמעו בבירור בהפגנות המחאה בחודשים האחרונים בעיראק, ובמידה פחותה גם בלבנון.

פעילות איראן בסוריה על רקע משבר הקורונה

בסוריה, נאלצת איראן להתמודד עם משבר הקורונה בתקופה המתאפיינת בהגברת המעורבות האיראנית בלחימה באזור אדלב ובמאמץ איראני להעביר מסר של "עסקים כרגיל" לאחר חיסולו של קאסם סלימאני. החל מחודש ינואר תגברה איראן את כוחותיה באזור ואלה כוללים יחידות של חזבאללה ומיליציות שיעיות הפועלות בחסות משמרות המהפכה. מותם של כמה לוחמי משמרות המהפכה בחודשיים האחרונים במרחב אדלב מספק עדות למעורבותם הגוברת של לוחמי משמרות המהפכה והכוחות הפועלים בחסותם בקרבות באזור.

◀ בפעילותה בסוריה נאלצת איראן להתמודד בפני קשיים ואילוצים הנובעים מהמשך פעילות ישראל ותורכיה במרחב הסורי. פעילות ישראל נגד ההתבססות האיראנית פגעה ביעדים איראנים, הצליחה להאט את קצב ההתבססות הצבאית בסוריה ולעכב את הצטיידות חזבאללה בטילים מדויקים והקשתה על איראן לספק מענה איכותי לתקיפות הישראליות. גם פעילות תורכיה במרחב אדלב מציבה אתגר גובר בפני פעילות איראן בסוריה. על רקע העימות הגובר בין תורכיה לכוחות התומכים במשטר אסד במרחב אדלב, נאלץ "מרכז היעוץ הצבאי

האיראני בסוריה" לפרסם בראשית מרץ הודעה חריגה, שבה איים להגיב על המשך התקיפות התורכיות באזור, בהן נהרג איש דת איראני וכמה לוחמים של חזבאללה והמיליציות השיעיות הפרו-איראניות (תסנים, 1 במרץ 2020).

◀ במאמץ להפגין המשכיות בעקבות חיסול סלימאני, קיים לאחרונה מפקד כוח קדס של משמרות המהפכה, אסמאעיל קאא'ני, ביקור בסוריה, לראשונה מאז נכנס לתפקידו. במהלך הביקור שהתקיים, ככל הנראה, בסוף חודש פברואר 2020, סייר קאא'ני בזירות הלחימה בהן פועלים כוחות משמרות המהפכה, חזבאללה והמיליציות הפרו-איראניות. הוא ביקר באזור הכפרי שממערב לחלב, בסמוך לכפרים השיעים נבל ואלזהראא', באזור הכפרי שמדרום לחלב, בסביבות העיירה ח'אן טומאן, ובבסיס האיראני ג'בל עזאן שמדרום לחלב. כמו כן, סייר קאא'ני במחוזות אדלב, חמאה ולאד'קיה. בריאיון לסוכנות הידיעות האיראנית "מהר" (Mehr, 10 במרץ 2020), אמר עמר רחמון (Omar Rahmon), חבר ועדת הפיוס הלאומי הסורית, כי ביקור קאא'ני נועד להעביר מסר חשוב כי איראן נחושה להמשיך בתמיכתה בממשלה הסורית וב"חזית ההתנגדות" ולשמר את נוכחותה במדינה גם לאחר חיסול סלימאני.

אסמאעיל קאא'ני לצד חבר הפרלמנט האיראני לשעבר, עלי-מחמד בזרגוארי (Ali-Mohammad Bozorgvari), שיצא במהלך פברואר 2020 לזירת הלחימה בסוריה. התמונה צולמה, ככל הנראה, במהלך ביקורו של קאא'ני בסוריה בחודש פברואר האחרון (ערץ הטלגרם המזוהה עם אסמאעיל קאא'ני, 7 במרץ 2020).

◀ בשלב זה, מוקדם להעריך את השפעת הקורונה על מאפייני הפעילות האיראנית בסוריה, אף כי קיימות אינדיקציות ראשוניות העשויות להצביע על ירידה מסוימת בהיקף העברת נשק איראני לסוריה. בימים האחרונים נעשה שימוש במטוסים איראנים, המשמשים בשגרה להעברת אמצעי לחימה מטהראן לדמשק על-ידי משמרות המהפכה, לצורך העברת ציוד רפואי משנג'ן שבסין לאיראן (חשבון הטוויטר @Gerjon_, 21-22 במרץ 2020). חברת "מאהאן אייר" הקשורה למשמרות המהפכה ממשיכה אומנם בטיסותיה לדמשק, אך תוך שימוש במטוס קטן יותר מדגם Avro RJ85 (חשבון הטוויטר @ava_today, 18 במרץ 2020).

**העברת ציוד רפואי על-ידי חברת התעופה "מאהאן אייר"
(פארס, 20 במרץ 2020).**

◀ התפרצות הקורונה אינה רק מציבה קשיים נוספים בפני פעילות איראן בסוריה, אלא עלולה אף לסכן את חייהם של לוחמי משמרות המהפכה, חזבאללה והמיליציות השיעיות הפרו-איראניות הפועלות בסוריה, הגם שרק ב-22 במרץ אישרו שלטונות סוריה מקרה ראשון של הידבקות בנגיף במדינה. שני רופאים בבית החולים תשרין בדמשק דיווחו לאחרונה, כי כמה לוחמים זרים במיליציות השיעיות טופלו במתקן רפואי מאובטח לאחר שפיתחו תסמינים של קורונה. עדויות אלה מצטרפות לדיווחים של מקורות אופוזיציה סורים על התפשטות הנגיף בקרב לוחמי המיליציות השיעיות בסוריה (Syria in Context, 17 במרץ 2020).

◀ דומה כי התנועה הנמשכת של אזרחים ולוחמים מאיראן, מעיראק ומלבנון לתוך סוריה מגבירה את הסבירות להתפרצות הוירוס במדינה, במיוחד לנוכח מצבה הרעוע של מערכת הבריאות הסורית. אתר החדשות הלבנוני אלמדן דיווח (12 במרץ 2020) מפי מקורות מקומיים באזור דיר אלזור, כי חרף החלטת ממשלת סוריה לסגור את מעברי הגבול בין סוריה לירדן ולעיראק בעקבות התפרצות הנגיף, נמשכת תנועה של איראנים ועיראקים דרך מעבר הגבול אלבוכמאל שבין סוריה לעיראק. על-פי דיווח זה, שיירות של "עולי רגל" איראנים ועיראקים ממשיכות לעבור לסוריה ולהסתובב ברחבי המדינה חרף דאגת התושבים המקומיים.

פעילות איראן בעיראק על רקע משבר הקורונה

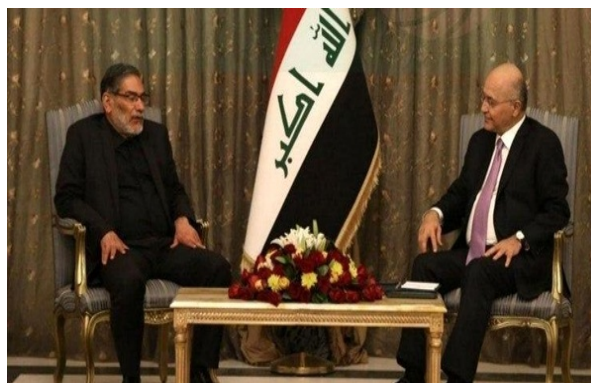
בעיראק, מצא משבר הקורונה את איראן בעיצומה של מערכה מתמשכת לשימור השפעתה הפוליטית, הכלכלית והצבאית במדינה על רקע השלכות הריגתם של קאסם סלימאני ואבו-מהדי אלמהנדס והמאמצים הגוברים מצד איראן ושלוחיה להוציא את הכוחות האמריקאים מהמדינה.

◀ בשבועות האחרונים ניכרת החרפה בעימות בין המיליציות השיעיות הפרו-איראניות לכוחות הקואליציה המערבית בעקבות שורת תקיפות, שבוצעו באמצעות ירי רקטות לעבר בסיסים בו שוהים כוחות אמריקאים. בתקיפה, שבוצעה ב-11 במרץ לעבר הבסיס הצבאי אלתאג'י שמצפונית לבגדאד, נהרגו שני חיילים אמריקאים וחיילת בריטית, ובתקיפה נוספת, שבוצעה לעבר הבסיס ב-14 במרץ, נפצעו כמה חיילים עיראקים ואמריקאים. תקיפה נוספת בוצעה ב-17 במרץ לעבר בסיס בסמאיה שמדרומית לבגדאד. דובר משרד החוץ האיראני הכחיש מעורבות איראנית בתקיפות אלה והצהיר, כי על נשיא ארצות-הברית לבחון את נוכחות כוחותיו באזור במקום לעסוק בהאשמות "חסרות בסיס" (פארס, 13 במרץ 2020).

◀ בתוך כך, הודיעה ארצות-הברית על שינוי בפריסת כוחותיה בעיראק, ובכלל זה פינוי שלושה בסיסים קטנים והתכנסות הכוחות בבסיסים גדולים, שההגנה עליהם תתוגבר. במסגרת זו העבירו האמריקאים את השליטה על בסיס אלקאא'ם לידי צבא עיראק. דובר הצבא העיראקי הצהיר, כי זהו השלב הראשון בתהליך יציאת הכוחות האמריקאים (BBC, 16 במרץ 2020; rudaw, 19 במרץ 2020). הדיווחים על צמצום הנוכחות האמריקאית בעיראק, כמו גם ההסכם שחתמה ארצות-הברית עם הטאלבאן, שיביא לצמצום הדרגתי של הכוחות האמריקאים באפגניסטאן, **עלולים לעודד את טהראן להמשיך ואף להגביר את הלחץ הצבאי על הכוחות האמריקאים בעיראק באמצעות המיליציות השיעיות הפועלות בחסותה** במטרה לזרז את נסיגת הכוחות האמריקאים מהמדינה. לכך עשויה לתרום גם הערכה איראנית, כי נשיא ארצות-הברית, דונלד טראמפ, עסוק בעצמו במשבר הקורונה ויתקשה לפעול צבאית נגד איראן בנסיבות הנוכחיות.

◀ בזירה הפוליטית, ממשיכה איראן במאמצייה להשפיע על תהליך הקמת הממשלה החדשה בבגדאד, במיוחד על רקע החשש בטהראן מפני האפשרות כי מושל נג'ף לשעבר, עדנאן אלזרפי, שמונה במחצית מרץ לתפקיד ראש ממשלת עיראק, יצליח בהקמת ממשלה חדשה. מינויו של אלזרפי, הנחשב למקורב לארצות-הברית ונתמך על-ידה, מעורר התנגדות בקרב חלק מהקבוצות השיעיות בעיראק, ובראשן הסיעות המייצגות את המיליציות השיעיות הפרו-איראניות.

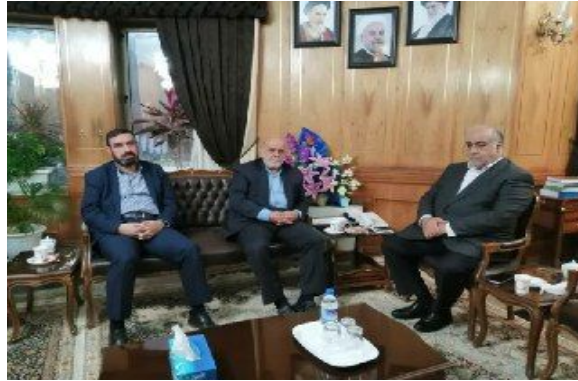
◀ ביטוי למאמץ האיראני להשפיע על ההתפתחויות הפוליטיות באיראן ניתן למצוא בביקור, שקיים לאחרונה מזכיר המועצה העליונה לביטחון לאומי, עלי שמח'אני, בעיראק, במהלכו נפגש עם בכירים בממשל העיראקי ועם ראשי הזרמים הפוליטיים במדינה. שמח'אני הדגיש את הצורך בהמשך המאבק להוצאת הכוחות האמריקאים מעיראק. שליחותו לבגדאד, כמו גם טענות ראש ממשלת עיראק לשעבר, איאד אלעלאוי, כי יועצו הבכיר של מנהיג איראן לעניינים בינלאומיים, עלי-אכבר ולאיתי, התערב לאחרונה במגעים להקמת ממשלה חדשה בעיראק (bultannews.com, 3 במרץ 2020), עשויות להעיד על כך, שבעקבות חיסול סלימאני הועברו חלק מסמכויותיו, בעיקר בתחום הפוליטי, לידי בכירים איראנים אחרים.

**פגישת שמח'אני עם נשיא עיראק ברהם צאלח
(אילנ"א, 9 במרץ 2020)**

◀ במקביל פועלת איראן להבטיח עד כמה שניתן את המשך המסחר בין שתי המדינות במאמץ לשמר את האינטרסים הכלכליים החיוניים שלה בעיראק. בימים האחרונים ביקר שגריר איראן בעיראק, אירג' מסג'די (Iraqi Masjedi), בשניים ממעברי הגבול המחברים בין שתי המדינות: מעבר הגבול העיראקי זרבאטיה (Zurbatiyah)

ומעבר הגבול האיראני מהראן (Mehran) ודן עם האחראים לשני המעברים בדרכים להקל על העברת סחורות ונוסעים בין איראן לעיראק לנוכח התפרצות הקורונה. בביקור, אליו התלווה הנספח הצבאי האיראני בבגדאד, מצטפא מראדיאן (Mostafa Moradian), נפגש השגריר גם עם מושלי מחוזות כרמאנשאה ואילאם שבמערב איראן והדגיש את הצורך בחיזוק שיתוף הפעולה הכלכלי בין איראן לעיראק דרך מעברי הגבול הממוקמים במחוזות אלה (אירנ"א, 21 במרץ 2020).

שגריר איראן בבגדאד (במרכז) והנספח הצבאי האיראני בבגדאד (משמאל) בפגישה עם מושל מחוז כרמאנשאה שבמערב איראן (מימין) (אירנ"א, 22 במרץ 2020).